

Ocene in poročila

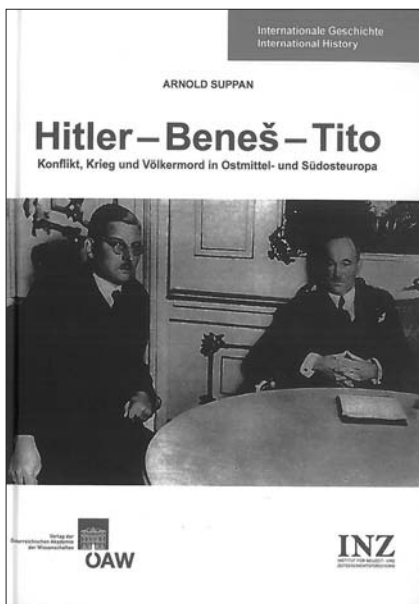
Arnold Suppan, Hitler – Benes – Tito: Konflikt, Krieg und Völkermord in Ostmittel und Südosteuropa. Erlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2014, 3 zv. XIV, 2047 str., 13 str. pril., ilustr. (Internationale Geschichte ; Bd. 1. International history ; Bd. 1)

Knjiga s preprostim naslovom vsebuje imena treh vidnih in tudi odločilnih politikov v Evropi in v svojih državah, vsi trije so bili rojeni in so odrasli v habsburški monarhiji in vsi trije so vplivali na zgodovinsko dogajanje in so po avtorjevem mnenju usodno zaznamovali politiko svojih držav v 20. stoletju – ter nekoliko opisnim podnaslovom, ki pojasnjuje, da delo govori o konfliktih, vojni in genocidu v srednji in jugovzhodni Evropi, obravnava avtor nacionalne odnose v Habsburški monarhiji pred prvo svetovno vojno, konfliktna češko-avstrijska in jugoslovansko-avstrijska razmerja v času med obema vojnoma, nacistično okupacijsko politiko na Čehoslovaškem in v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne ter ukrepanje z Nemci po njej, njihovo kazen in pregon na Čehoslovaškem in v Jugoslaviji.

Avtor tega obsežnega dela je ugledni avstrijski zgodovinar prof. dr. Arnold Suppan, redni član avstrijske akademije znanosti. Rojen je bil na Koroškem, v Št. Vidu na Glini, zgodovino in germanistiko je študiral na univerzi na Dunaju, kjer je leta 1970 promoviral, od leta 1984 pa je na univerzi na Dunaju predaval vzhodnoevropsko zgodovino. V letih 1988–2002 je bil vodja Avstrijskega vzhodno in jugovzhodnoevropskega inštituta na Dunaju, od leta 1994 pa profesor za vzhodnoevropsko zgodovino na Inštitutu za vzhodnoevropsko zgodovino dunajske univerze, ki ga je v letih 2002–2008 tudi vodil. Je redni član Avstrijske akademije znanosti, v letih 2003–2011 je bil vodja njene Zgodovinske komisije, v letih 2009–2011 njen glavni tajnik in v letih 2011–2013 njen podpredsednik. Spisek njegovih znanstvenih objav je zelo dolg, zato v tej kratki predstavitvi omenjam le obsežno monografijo o jugoslovansko avstrijskih odnosih med obema vojnoma, ki je pod naslovom Jugoslawien und Österreich, Bilaterale Aussenpolitik im europäischen Umfeld izšla leta 1996 na Dunaju.

Na začetku predstavitve obsežne, predvsem pa vsebinsko bogate knjige Arnolda Suppana nekaj »tehničnih« podatkov. Ti so že sami po sebi impresivni. Monografija v treh zvezkih obsega preko 2000 strani in ima skoraj 3600 opomb. Neposredno delo

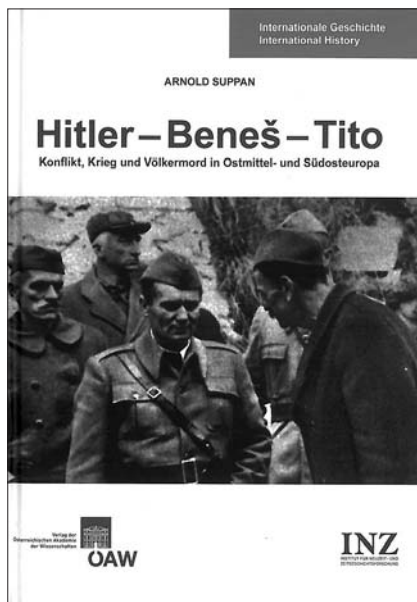

na v monografiji predstavljeni problematiki je po navedbah avtorja trajalo deset let, pri čemer je treba omeniti še dejstvo, da se je s tematiko knjige v veliki meri ukvarjal tudi že v predhodnih raziskavah. Delo temelji deloma na arhivskih raziskavah avtorja v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Pragi in Stanfordu, deloma pa tudi na raziskavah njegovih študentov, ki so raziskovali v različnih arhivih. Tudi spisek uporabljene mednarodne literature je izjemno obsežen. Suppan je svoje delo »naslonil« na svoje odlično poznavanje sodobne nemške, avstrijske, češke, slovaške, slovenske, srbske, hrvaške, britanske in ameriške zgodovinske literature. Je tudi nekoliko polemično, saj avtor v sklepnih poglavjih predstavlja in analizira tudi različna gledanja na vprašanja t. i. kolektivne

krivde in kaznovanja, razlike v zgodovinskem spominu in zgodovinske razlagah ter poskuse zблиžanja in pomiritve v zadnjih desetletjih. Pri pisanju monografije si je hkrati ustvaril izjemno široko mrežo poznanstev z vrhunskimi strokovnjaki iz celotne Srednje Evrope pa tudi od drugod, npr. iz Združenih držav Amerike, iz Kanade, s katerimi je lahko iz različnih zornih kotov spoznaval zapleteno problematiko in si izmenjeval mnenja ter informacije. Navedeno kaže, da se je Suppan pri pisanju knjige, dobro zavedal, kako izjemno zahtevna in kompleksna je problematika, ki se jo je lotil.

Suppanova monografija obravnava zgodovinski razvoj mednacionalnih konfliktov na političnem, pravnem, gospodarskem, socialnem, kulturnem in vojaškem področju v vzhodni Srednji Evropi in jugovzhodni Evropi v času sto let, od pomladi narodov 1848 pa do prvih let po drugi svetovni vojni. S historizacijo sto let trajajočega konflikta in z obravnavo zgodovinskega spomina nanj pa sega Suppanovo delo do današnjih dni. V središču avtorjeve pozornosti so tako etnično nacionalne napetosti v času habsburške monarhije med Nemci na eni strani in Čehi, Slovaki, Slovenci, Hrvati in Srbi na drugi strani, pa tudi med Madžari in Srbi, Hrvati ter Slovaki. Pri tem Suppan poudarja, da kljub zaostrenim mednacionalnim konfliktom zlasti od konca osemdesetih let 19. stoletja v habsburški monarhiji ni v tem času izbruhnila nobena revolucija kot npr. v Rusiji 1905, pa tudi ne secesijska vojna, kot je bil to primer v Združenih državah Amerike, tako da naj bi bil tedanji vsakdanjik precej nekonflikten. Po razpadu večnacionalne habsburške monarhije leta 1918 in nastanku nasledstvenih držav pa lahko v okviru versajske Evrope sledimo razvoju odnosov med Nemčijo in Avstrijo ter Čehoslovaško in Jugoslavijo. V tem času je meddržavne odnose v veliki meri pogojevalo tudi vprašanje nacionalnih manjšin (nemške v Jugoslaviji in na Čehoslovaškem ter slovenske v Avstriji), ki so bile obravnavane sko-

zi prizmo tedanjega pogleda na nacionalno državo kot nekakšen tujek. Sledi Suppanov prikaz obdobja med letoma 1939 in 1948, ki je sicer časovno najkrajše, a je po intenzivnosti in usodnosti najbolj zaznamovalo mednacionalne odnose v prostoru vzhodne Srednje Evrope in jugovzhodne Evrope. V tem času so prišli mednacionalni konflikti do vrhunca in dobili povsem nove razsežnosti. Gre sicer za čas svetovne morije, ki pa je imela prav v obravnavanem nacionalno zelo pisanemu prostoru poleg splošnih vojnih značilnosti tudi mnoge specifične tragične razsežnosti. Uvod v ta čas predstavlja Suppanova predstavitev zasedbene politike in vojnega prava v Evropi, kjer pojasni temeljne pojme zasedbene politike, probleme odpornišтва in kolaboracije, hkrati pa tudi na načelni ravni osvetli pomen vojnega prava, vojnih zločinov in razloži definicijo genocida. Prikaz tega usodnega časa je avtor razdelil na več tematskih poglavij, in sicer po vrstnem redu: »Nacionalsocialistična vladavina na Čehoslovaškem med letoma 1939 in 1945«, »Nacionalsocialistična vladavina v Jugoslaviji 1941-1945«, »Maščevanje, povračilo, kazen« (pri čemer posebej obravnava Čehoslovaško in Jugoslavijo), nato sledi poglavje »Izgon, nasilna izselitev, »etnično čiščenje«, in na koncu tega časovnega obdobja še »Kolektivna krivda, razlastitev, brezpravje«. Celovit vsebinski prikaz tega v knjigi predstavljenega obdobja bi zahteval seveda mnogo več časa in prostora, kot ga je v tem poročilu o knjigi na voljo, zato so izpostavljene le nekatere ugotovitve. Gre za vzročno-posledično logično razporeditev, ki kaže na poznavanje kompleksnosti in specifičnosti razmer na tem ozemlju. Tako se je avtor izognil v preteklosti vse prepogostemu posploševanju in enostranskemu črno-belemu prikazovanju medvojnega obdobja, in to v vseh okoljih, ki jih zadeva obravnavana problematika. V Suppanovi knjigi je jasno prepoznavna linija, ki je iz nacistične rasne večvrednostne ideologije in iz nje izvirajoče osvajalne politike privedla do skrajno zaostrenega konfliktnega stanja med narodi tega prostora, v nekaterih primerih pa tudi znotraj njih samih. Lahko bi dejali, da je duh ušel iz steklenice, saj so postali v totalni vojni, kar je druga svetovna vojna nedvomno bila, vojni zločini, kršenje mednarodnega vojnega prava, represalije, prisilno delo, raznarodovanje, izgoni in preseljevanja celotnih etničnih skupin, množični poboji in umori ter na koncu še genocid, sestavni del »reševanja« mednacionalnih pa tudi notranjih konfliktov v tem prostoru. Kot kažejo rezultati žrtev vojne in prvih povojnih let, je spirala nasilja dosegla do tedaj nepričakovane razsežnosti. Medtem ko so bili v času nacistične vladavine v veliki meri žrtve predvsem prebivalci podjarmljenih narodov, tako so bili npr. Slovenci podvrženi etnocidni politiki, pa se podoba ob koncu vojne z zmago zavezniške protihitlerjevske koalicije dramatično

obrbe. Ob domačih notranjih sovražnikih so največje žrtve postali pripadniki predvojnih nemških manjšin, naseljenih na ozemlju Češkoslovaške in Jugoslavije, ki so jih deloma pobili, v glavnem pa na različne načine izgnali v Avstrijo in Nemčijo. To naj bi po mnenju avtorja predstavljalo genocid, pri čemer Suppan posebej izpostavlja pomen Beneševih dekretov na Čehoslovaškem in t. i. avnojskih sklepov v Jugoslaviji (mišljen je le en odlok, in sicer o prehodu sovražnikovega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile 21. novembra 1944, kar je dobilo naziv »avnojsko sklepi«, ker je ta odlok sprejelo Predsedstvo AVNOJA v funkciji zakonodajalca).

Če se osredotočimo na del, ki obravnava Jugoslavijo in predvsem slovensko ozemlje med drugo svetovno vojno, lahko opazimo, da so se v času nacistične vladavine v tem prostoru posamezni narodi znašli v zelo različnih (podrejenih) položajih, a so bili prav Slovenci med najbolj izpostavljenimi. Tudi sicer je razčlenitev slovenske problematike (okupacija, kolaboracija, odpor, revolucija, protirevolucija, državljanska vojna) ustrezna, je pa seveda res, da so znotraj tega okvirja nastale v slovenskem zgodovinospisju znatno razlikujoče se interpretacije. Pri tem se je moč povsem strinjati z avtorjevo ugotovitvijo, da je bilo zgodovinospisje v Jugoslaviji v prejšnjem družbenem sistemu politično instrumentalizirano, in da je nastala cela vrsta mitov, toda ne gre spregledati tudi dejstva, da se je s pluralizacijo slovenske družbe pojavila tudi težnja po takem prevrednotenju dogajanja med drugo svetovno vojno, ki nima vedno podlage tudi v preverljivih dejstvih. Tako npr. trditev o tem, da predvojna slovenska politična elita naj ne bi poskušala doseči vzpostavitve slovenske države pod protektoratom sil osi, ni točna, kar seveda pomeni, da je treba njeno delovanje v prvih mesecih okupacije, pa tudi kasneje, videti v nekoliko drugačni perspektivi, kot je bila prikazana v knjigi.

Na koncu sledi še poglavje o zgodovinskem spominu in historizaciji stoletnih konfliktov v vzhodni Srednji in jugovzhodni Evropi. Jasno je, da je šele po padcu berlinskega zidu z uvedbo parlamentarnega demokratičnega sistema v vzhodni Evropi v večji meri postalo možno poglobljeno preučevanje kompleksnih problemov, ki jih obravnava Suppanova knjiga. Pri tem pa avtor upravičeno ugotavlja, da tudi še na začetku 21. stoletja obstajajo deloma še vedno močno nasprotujoče si zgodovinske podobe prizadetih narodov, kot so znatne razlike seveda tudi znotraj njih samih. Zato Suppan meni, da je za preseganje razlik treba v gledanju na zgodovino vzhodne Srednje in jugovzhodne Evrope imeti Evropo pred seboj v celoti. Torej ne le selekcioniran spomin na njene svetle strani, ampak je treba upoštevati tudi temno plat.

Na koncu še kratko pojasnilo v zvezi s trditvijo, zapisano v razpravi »Slovenci pod nacističnim gospostvom 1941–1945«, ki sva jo skupaj s pokojnim prof. dr. Tonetom Ferencem objavila v zborniku »Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju«, o Hitlerjevem posebnem sovraštvu do Čehov in Slovencev, ker so pripomogli k okrnitvi Avstrije. Po Suppanovem mnenju bi sicer za tako mnenje težko našli potrditev v virih in v primerjavi z nacistično politiko tudi do mnogih drugih narodov bi po njegovem mnenju težko pritrdili tej oceni. Tudi sam ne vem zagotovo in natančno, na kaj je pokojni dr. Ferenc, ki je ta del razprave napisal, s tem mislil. Vsekakor pa drži, kot

je razvidno iz Hitlerjevega »Mein Kampfa«, da je bil kasnejši nacistični diktator že v rani mladosti, ki jo je preživel v multinacionalni srednjeevropski monarhiji, dejansko izjemno ostro nastrojen do avstrijskih Slovanov. Večkrat je posebej izpostavil zlasti Čeha, saj naj bi v njegovih očeh prav ti z domnevno slovanizacijo habsburške monarhije pomembno vplivali na slabitev nemštva v tem zanj tako pomembnem prostoru. Vsaj glede Slovencev pa je imel Tone Ferenc morda pred očmi predvsem besede, ki jih je Hitler izrekel v pripravah na napad na Jugoslavijo 27. marca 1941, ko je izrecno poudaril, da Slovenci in Srbi nikoli niso bili nemški prijatelji.

Bojan Godeša

Jurij Perovšek, O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2013, 317 str., ilustr. (Zbirka Razpoznavanja=Recognitiones; 20)

Na polju slovenskega zgodovinopisja je veliko njivic, zaplat in vrtičkov. Nekaj je tudi travnikov, pa robidovja in ostalega trnja tudi ne manjka. Tu torej živimo in delamo. Naši vrtovi se ne razlikujejo samo po različnih kulturah, ki jih gojimo, razlikujejo se tudi po načinu obdelave in gnojenja zemlje. In vendar imamo skupne lastnosti: plotovi, ki jih postavljamo med našimi vrtički, pogosto rastejo v nebo. Na sosede, ki uporabljajo drugačne agronomske metode, ali pa imajo plevel za plemenite rastline, gledamo s perspektive naših plotov – torej z viška. A zato nismo nič manj zaplankani. Če je zmrdovanje nad gospodarji revizionističnih brazd, ki ne razlikujejo med zrnjem in plevami in med krompirjem in kamni, še upravičeno, pa je zmrdovanje nad drugačnimi pristopi in interpretacijami zgodovinarjev, ki spoštujejo zgodovinsko metodo in vire, povsem neprimerno. Še več! S stališča »umnega poljedelstva na zgodovinskem polju« takšna vzvišenost tudi ni koristna. So slovenski zgodovinarji navajeni različnosti? Imam občutek, da je odgovor lahko zgolj negativen. To dokazujejo predvsem soočenja različnih pogledov na robu naših zgodovinskih poljan: ali ni nikakršne razprave, torej živimo eden mimo drugega za mejami svoje grude v blaženi samozadostnosti; ali pa je razprava izrazito polarizirana in konfliktna. V obeh primerih se ne slišimo dobro in še manj razumemo. Zakaj toliko o tem v oceni knjige? Knjižne ocene ne lebdijo v idealnem zraku, vedno so del paradigme, ki ji pripadam. Knjiga Jurija Perovška je lahko dober primer. Avtor teh vrstic vidi jugoslovanstvo drugače kot Perovšek, kljub temu pri polni zavesti trdi, da je knjiga dobra in jo toplo priporoča. Je to tako težko razumeti?

Začnimo z razlikami. Perovšek je najboljši poznavalec slovenskega liberalizma med obema vojnama, zato je razumljivo in umljivo, da je napisal knjigo, v kateri analizira odnos slovenskih liberalcev do demokracije in jugoslovanstva. Okoli teh dveh problemov so se slovenski liberalci pospešeno vrteli celo obdobje Kraljevine SHS / Jugoslavije. V predgovoru je Perovšek dobro opredelil svoj pristop in izho-